

УДК 330.526.36

Охтеня О. О.

ОСОБЛИВОСТІ КОРПОРАТИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Процес роздержавлення та дерегулювання електроенергетики сприяв серйозному переосмисленню завдань управління розвитком і перегляду підходів до планування. Приватизація з виділенням монофункціональних корпорацій паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), перехід контролю до приватного капіталу, заміна прямого державного управління конкурентним ціноутворенням призвели до децентралізації прийнятих рішень при розвитку значної частини корпорацій електроенергетики, суттєво скоротили можливості прямого державного впливу на суб'єкти ПЕК. В результаті для формування основ енергетичної політики потрібен системний підхід до розгляду і дослідженню процесів розвитку електроенергетики України. В рамках такого підходу модернізація електроенергетики у вирішальній мірі залежить від її структурної перебудови. При цьому треба враховувати, що модернізація електроенергетики не може бути здійснена спонтанно, на основі виключно механізмів ринкового саморегулювання, шляхом встановлення державою пріоритетних напрямів економічного розвитку та застосування адекватних засобів їх реалізації. Країни, які скоїли економічний прорив на основі успішної промислової політики, здійснили його за допомогою корпоративної реструктуризації промисловості.

Таким чином, енергетична галузь стоїть перед необхідністю прийняття масштабних централізованих рішень по здійсненню інтегральних змін корпоративних взаємозв'язків у сучасній структурі корпорацій ПЕК. Ясно, що розрахунок на масовий приплив у галузь приватних інвестицій внаслідок реформування паливно-енергетичного комплексу зажадав нових механізмів системи планування розвитку галузі. Сформульовані потреби в інтегральних змінах корпоративних взаємозв'язків у сучасній структурі корпорацій різних форм власності на етапі переходу вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку дозволяють визначити основні елементи використання організаційно-структурних факторів корпоративного управління. Однією з головних причин зростання неефективності корпоративних структур ПЕК є стратегічна обмеженість реалізованих концепцій корпоративної реструктуризації електроенергетики України.

Питанням створення, фінансовим, економічним та організаційним аспектам функціонування й аналізу проблем розвитку вертикально інтегрованих корпорацій приділялася значна увага в дослідженнях В. Амітана, О. Амоші, С. Аптекаря, В. Зуденка, Л. Савельєва, А. Подолянець та інших учених [1–6]. Проте недостатньо вивченими й такими, що потребують подальшого наукового аналізу, є питання особливостей функціонування вертикально інтегрованих структур енергетичної галузі України в ринкових умовах господарювання в галузевому розрізі. Слід відзначити велику розробленість питання з проблем фінансового аналізу діяльності вертикально-інтегрованих структур, але менш проробленої з питань оцінки потенційної ефективності майбутньої інтегрованої структури.

Складність практичного застосування механізму інтегрованої взаємодії підприємств, відсутність короткострокових видимих результатів, стали основою даного дослідження, метою якого є розгляд особливостей формування інтегрованої структури на базі підприємств енергетичної галузі України.

Корпоративна структура представляє собою складну форму інтегрального суб'єкта, оскільки в її структурі комбінуються та переплітаються більш прості форми організації суб'єктів економічних відносин [7]. При її створенні акціонери послідовно відокремлюються від власності на діючий капітал і від управління його рухом. Іншими словами, при інтеграції

в корпоративну структуру відбувається структурно-функціональне ускладнення персоніфікації економічного привласнення, яке, в свою чергу, дозволяє примножувати комплексний потенціал організації. Посилення відповідальності та самостійності структурних підрозділів підприємства, придбання нових ринків збуту за допомогою встановлення чітких взаємозв'язків всередині та між господарюючими суб'єктами сприяють підвищенню ефективності виробничої структури.

Фактична структура сукупного споживання первинної енергії в Україні за роки її становлення як незалежної держави склалася таким чином: природного газу – 35,8 %, нафти – 16,2 %, вугілля – 12,5 %, урану – 18,8 %, гідроресурсів та інших поновлюваних джерел – 2,7 %. Разом з тим, як показує аналіз тенденцій розвитку світової енергетики, в структурі світових запасів органічного палива на вугілля припадає 67 %, на нафту – 18 % і на газ – 15 %. В Україні ці показники складають відповідно 95,4 %, 2,0 % та 2,6 % відповідно [8].

Оцінюючи результати аналізу міжнародного досвіду трансформації та розвитку паливно-енергетичного комплексу, відзначимо, що для України необхідно:

- часткове збереження державного контролю над енергетичною галуззю, який повинен проявлятися в створенні привабливих умов для розвитку підприємств цієї галузі й взаємозв'язків, взаємодії та взаєморозуміння між центральними органами управління держави й виробниками палива і енергії, а також надання необхідної фінансової підтримки для вирішення інвестиційно-інноваційних та соціальних питань;

- створення нових великих структурних господарюючих суб'єктів, що займаються розвідкою, видобутком і збагаченням корисних копалин, їхньою диверсифікованістю й використанням у вигляді корпорацій, заснованих на результатах проведення повної приватизації нині діючих підприємств цієї галузі із включенням у їхній склад як організацій, що споживають паливо й енергію, так і тих, які її виробляють. При цьому фінансування інноваційних процесів економічно доцільно робити в рамках єдиного плану технічного розвитку корпоративного утворення за рахунок системного ефекту – приросту прибутку, одержаного шляхом зосередження коштів у головній компанії, та їхнього оптимального перерозподілу між підприємствами об'єднання. Розподіл прибутку між елементами інтегрованої енергетичної структури доцільно здійснювати за доданим прибутком для підвищення економічної зацікавленості підприємств корпорації в участі у загальнофірмовій інноваційній діяльності.

Методологічний підхід до використання виявлених тенденцій з опорою на власні ресурси доцільний для реалізації в Україні, бо приватизація енергетичної галузі в країні, обумовлена особливостями вітчизняної економіки, не призвела до підвищення ефективності підприємств галузі та не створила передумов відродження паливно-енергетичного комплексу України, не забезпечила підвищення рівня гарантованої енергетичної безпеки держави.

Аналіз ефективності корпоративних структур, дозволяє побачити можливість отримання конкурентних переваг при ціноутворенні кінцевої продукції на підставі об'єктивної інформації, що допоможе зробити обґрунтоване рішення про формування корпоративної структури.

Представлена на рис. 1 методика містить 3 основні стадії:

- оцінка потенційної ефективності вертикальної інтеграції у відповідній галузі промисловості;

- оцінка найбільш бажаних для включення в корпоративну структуру підприємств;

- моніторинг функціонування сформованої корпоративної структури.

До найважливіших передумов інтеграції компаній слід віднести такі:

- забезпечення контрольованими джерелами сировинного забезпечення;

- прагнення енергетичних компаній до контролю над ринками збуту кінцевої продукції;

- можливість економії на масштабах виробництва завдяки концентрації капіталу й виробництва, єдиній інфраструктурі й можливості маневру капіталом, потужностями, потоками сировини та продукції;

- необхідність створення ефективно керованої організації виробництва й збуту готової продукції, обумовленої природними, технологічними й економічними чинниками;
- сприяння корпоратизації вертикально структурованих компаній у світовий ринок і забезпечення конкурентоспроможності таких структур на світовому ринку енергоресурсів.

Рис. 1. Алгоритм аналізу ефективності корпоративних структур

Можливі такі три варіанти структури компаній паливно-енергетичного комплексу:

- всі компанії є неінтегровані: такий підхід являє собою втілення крайньої концепції організації ПЕК, яка передбачає створення найбільш сприятливих умов для розвитку вільної конкуренції, але при цьому, можливо, не вирішує проблеми розвитку підприємств деяких підгалузей і може привести до деякої нестабільності всієї організаційної системи в цілому.

- всі компанії є інтегрованими. Одним з можливих варіантів є організація всіх компаній і підприємств ПЕК країни у вигляді інтегрованих компаній. Головна особливість такого підходу полягає у створенні сприятливих умов для створення і розвитку регіональних монополій, особливо в сфері збуту електроенергії та енергоресурсів.

- співіснування інтегрованих компаній та неінтегрованих компаній. В даний час вже існують інтегровані компанії, які представляють собою найсучаснішу форму організації великих енергетичних підприємств.

При розгляді всієї сукупності можливих варіантів корпоратизації енергетичної галузі України деякі з них можуть здатися цілком доцільними і дуже привабливими, проте вже пройдені етапи реформування та поставлені цілі нових перетворень відсівають більшу частину можливих варіантів рішень. На шпальтах матриці представлені три основні, найбільш вірогідні варіанти рішення задачі вибору організаційної структури ПЕК України

(табл. 1). Як показує аналіз найбільш ймовірних сценаріїв розвитку ПЕК України, одну з головних ролей в енергетичній галузі грають в даний час і будуть грати майбутньому інтегровані компанії.

У сучасних умовах найважливіше, можна сказати, ключового значення набуває факт наявності у таких компаній власної стратегії розвитку. А в умовах швидко мінливого бізнес-середовища необхідно мати надійний інструментарій, що дозволяє визначати і формувати стратегії розвитку, які відповідають новим зовнішнім умовам і дозволяють використовувати і примножувати потенціал компанії, як виробничий, так і фінансовий. Формування власної стратегії розвитку нерозривно пов'язане з необхідністю застосування нових підходів в управлінні, науково-технічній політиці тощо. Доцільно узагальнити і використовувати раціональне зерно із зарубіжного досвіду створення, становлення, розробки стратегій і функціонування інтегрованих компаній в країнах з розвинутою ринковою економікою.

В рамках моделі інтегрованої компанії повинні послідовно та у взаємозв'язку вирішуватися такі завдання: визначення спеціалізації, встановлення основних параметрів структури та черговості створення основних об'єктів корпорації, визначення схеми її просторової організації.

У систему взаємопов'язаних моделей оптимізації формування інтегрованої компанії можуть входити: модель розміщення виробництва, модель виробничих циклів, модель формування мережі магістрального транспорту, модель прогнозування окремих параметрів корпорації, моделі розвитку окремих елементів інфраструктури, внутрішньосистемних одиниць і відтворення деяких видів ресурсів корпорації (модель формування будівельної бази, модель відтворення та міграції трудових ресурсів, модель формування сфери обслуговування тощо). Перераховані моделі пов'язані єдністю мети їх використання, певною послідовністю введення їх в процес дослідження і взаємним обміном інформацією. Це є основою об'єднання їх в систему.

Використання такої системи дає велику перевагу в порівнянні із застосуванням окремих розрізнених моделей, що виражається в появі можливості контролю за дотриманням кінцевого критерію оптимальності. Використання системи моделей відповідає прийнятому підходу до визначення оптимального варіанту формування інтегрованої компанії. В основу його покладено принцип поступового поглиблення аналізу, послідовного переходу від вирішення спільних питань до вирішення приватних, від проблем формування всієї системи до проблем розвитку і розміщення окремих елементів виробничої системи. Цим пояснюється наявність у складі системи укрупнених, середніх і деталізованих моделей. Для системи моделей оптимізації прийняті поетапний облік параметрів свободи рішень і неформалізовані перехід від одного етапу рішення до іншого (від однієї моделі до іншої).

В якості основного критерію оптимальності часто приймається максимізація чистого приведенного доходу або мінімізація загальних витрат на функціонування та розвиток. Прийняття зазначених критеріїв у якості основного не виключає можливості використання інших критеріїв при вирішенні деяких питань, пов'язаних з формуванням і функціонуванням інтегрованих компаній безпосередньо з функціонуванням і розвитком окремих частин корпорації:

– масштаби та напрями використання всіх видів ресурсів і розподіл їх між складовими інтегрованої компанії;

– спеціалізація та виробнича структура інтегрованої компанії в цілому та окремих його частин – поєднання та пропорції розвитку галузей спеціалізації, зовнішні та внутрішні зв'язки;

– розміщення, масштаби основних виробничих елементів.

Таблиця 1

Матриця вірогідних рішень

	Варіанти рішення		
	Мінімальні зміни	Обмежена інтеграція	Максимальна інтеграція
Структура компаній	більшість компаній є інтегрованими	окремі компанії є інтегрованими	всі компанії є інтегрованими
Форма власності	змішана державно-приватна	приватна	приватна
Характер державного регулювання	обмежене регулювання	загальні правила	жорстке державне регулювання
Переваги	<ul style="list-style-type: none"> – мінімально необхідний рівень конкуренції забезпечується присутністю певного числа незалежних компаній; – висока ефективність роботи ПЕК забезпечується за рахунок обмеженого числа потужних вертикально-інтегрованих компаній; – енергогенеруючі підприємства в рамках корпорації, забезпечені надійним захистом від основних фінансових труднощів і браку сировини. 	<ul style="list-style-type: none"> – створення сприятливих умов для розвитку конкуренції, що приводить до підвищення ефективності та зниження цін; – привабливість для потенційних приватних інвесторів, сприятиме швидшому розвитку галузі; – сприятливо для споживачів, оскільки з'являється максимальна свобода вибору; – можливість порівняння показників ефективності підприємств на всіх стадіях; – не вимагає державного встановлення цін 	<ul style="list-style-type: none"> – висока ефективність роботи ПЕК забезпечується за рахунок обмеженого числа потужних вертикально-інтегрованих компаній; – проміжні ланки (збагачення, передача) забезпечені захистом від основних фінансових труднощів і мають можливість для реконструкції та розвитку; – відносно невелике число організацій, що полегшує контроль і регулювання.
Недоліки	<ul style="list-style-type: none"> – небезпека зловживань монопольним правом з боку корпорацій, особливо в області збуту продукції; – небезпека фінансових обмежень на розвиток не вельми інтегрованих компаній; – потрібно проведення конкретних заходів щодо підтримання обмеженого державного регулювання з метою контролю монополій і роздрібних цін. 	<ul style="list-style-type: none"> – існують елементи природного монополізму, що вимагає додаткового контролю з боку держави; – велика кількість компаній зажадає наявності додаткового державного апарату для здійснення контролю; – виникнення фінансових обмежень для окремої компанії на виконання капіталомістких проектів. 	<ul style="list-style-type: none"> – найбільша небезпека монополізації регіональних ринків з боку корпорацій; – низька привабливість для залучення іноземного капіталу через жорстке державне регулювання і труднощі конкурування з монополістами; – не приваблює для споживача через зменшення конкуренції, відсутність ринкових механізмів регулювання цін. – необхідність встановлення та підтримки державного регулювання, контролю за цінами

Передбачуване поетапне рішення дозволяє виявити можливість скорочення витрат на формування та функціонування інтегрованої компанії. Кількість необхідних етапів і набір моделей визначаються метою, тривалістю розглянутого перспективного періоду, специфічними умовами досліджуваної системи та рівнем забезпеченості вихідною інформацією.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для компанії ПЕК інтеграцію можна визначити як комбінацію декількох видів діяльності всередині підприємства або групи підприємств (розвідка, видобуток, переробка, розподіл). Поняття інтегрованої компанії може використовуватися в двох випадках:

– фізична інтеграція, яка відображає географічні зв'язки між видами діяльності: вугілля, що видобувається компанією, переробляється в тому ж регіоні на підприємстві, що належить тій же компанії. Вироблені енергоресурси транспортуються та розподіляються в межах сфери діяльності тієї ж компанії;

– економічна інтеграція, при якій діяльність верхнього і нижнього секторів контролюється в рамках однієї компанії, але без утворення фізичної зв'язку між різними видами діяльності. Вугілля, видобуте в певному місці, потім продається збагачувальній фабриці чи ТЕС, яка може належати зовсім іншому власнику. Така різноманітність обумовлено різними факторами такими як географічна доцільність, якість вугілля, гнучкість поставок, тощо. Слід зазначити, що концепція економічної інтеграції доповнює концепцію фізичної інтеграції і не суперечить їй.

Дослідження представлених результатів може стати основою для прийняття рішень, які дозволять посилити потенційні переваги вертикальної інтеграції, підвищити ефективність функціонування та конкурентоспроможність як вертикально інтегрованої структури в цілому, так і кожного потенційного учасника ПЕК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Экономические проблемы черной металлургии Украины : монография / под общ. ред. С. С. Аптекаря, А. И. Амоши. – Донецк : ДонГУЭТ, 2005. – 383 с.*
2. *Аптекарь С. С. Методические вопросы формирования экономического механизма в вертикальных хозяйственных ассоциациях / С. С. Аптекарь, В. В. Краснова. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1994. – 15 с.*
3. *Зуденко В. В. О разработке методики экспресс-анализа эффективности формирования вертикально интегрированных финансово-промышленных структур / В. В. Руденко, М. А. Денисенко // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 3. – С. 15–18.*
4. *Подольянец В. Классические вертикали / В. Подольянец // Металл. – 2007. – № 12. – С. 12–15.*
5. *Шевелев Л. Н. Мировая черная металлургия 1950-2000 гг. (реструктуризация, качество, приватизация) / Л. Н. Шевелев. – М. : Машиностроение, 1999. – 214 с.*
6. *Корпорации: настоящее и будущее (экономико-правовые проблемы): монография / Донбасская национальная академия строительства и архитектуры. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 419 с.*
7. *Касьянова Н. В. Стратегічне управління розвитком підприємств ПЕК / Н. В. Касьянова // Зб. наук. пр. ДонДУУ «Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства», серія «Економіка». – Т. XIV, вип. 259. – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – С. 160–167.*
8. *Енергетичний баланс України за 2013 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.*